

V. Siropol, D. Ostrovyk

**PROBLEMS OF MILITARY MEDICINE OF THE SOVIET ARMY IN THE
BEGINNING OF 1990's IN AFGHANISTAN OF 1979-1989 ON THE MATERIALS OF
«MILITARY MEDICAL JOURNAL»**

There was made an analysis of a number of papers inserted in the pages of "Military Medical Journal" devoted to the analysis of medical support of contingent of Soviet troops in Afghanistan during the war 1979-1989 years, which were published in the 1990s. The main lines of researches of specialists of medical services that demonstrated that time trends in the historiography of the subject were defined and analyzed. In particular, in the article the most popular themes in the work of researchers were found, including military epidemiology, that took a prominent place. This was due to the large number of infected, that made up the largest percentage of all sanitary losses in the ranks of the Soviet army. The analysis revealed and on the contrary, not developed niche, which highlighted in this article.

The article revealed that the journal had an impact on improving of the organizational structure of medical service. In particular, certain materials initiated the study of gunshot wounds of the genitourinary system and laid the basis for further studies in the field of military medicine.

Discussions of scientists have shown that the setting of medical support of soldiers and officers of the Soviet army in a coherent system of health passed a difficult and ambiguous way that was not always understood by scientists unanimously in theoretical and practical medicine

Keywords: *Afghanistan, war, military medicine, medical support, "Military Medical Journal", epidemiology, hygiene*

УДК 94(477)«17»

І.С. Стороженко

**ВОЄННА ДОКТРИНА Б.ХМЕЛЬНИЦЬКОГО 1648-1652 рр. : ЗАГАЛЬНИЙ ЇЇ
ЗМІСТ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ МЕТИ**

У статті розглядається загальний зміст воєнної доктрини Б. Хмельницького, а також реалізація її першої частини – соціально-політичного змісту, зокрема висвітлюється перші кроки утворення козацької держави.

Ключові слова: *воєнна доктрина, воєнне мистецтво, стратегія, тактика.*

Щоб визначити основні положення воєнного мистецтва у битвах Визвольної війни, проведених Б. Хмельницьким протягом 1648-1652 рр., а також проявлений при цьому його полководницький таланти, автор запропонував методику дослідження теорії та практики проведення воєнних (бойових) дій, які реалізуються через стратегію, оперативне мистецтво і тактику (рис.1). Провідним інструментом у цій методиці є відтворення (гіпотеза) системи поглядів (воєнної доктрини)¹ Б. Хмельницького на

---

¹ Доктрина (лат. doctrina – вчення) – прийнята в державі система поглядів на сутність, мету, характер можливої війни, на підготовку до неї держави і збройних сил, а також на способи її ведення. Відповідно до мети, яку переслідує керівництво держави з питань воєнної політики, формується спрямованість воєнної доктрини (оборонна, наступальна, національно-визвольна та інші), яка, у свою чергу, визначає напрями побудови збройних сил. До складу воєнної доктрини належать такі питання, як організаційна структура, озброєння та спорядження війська, його

підготовку та проведення війни проти польської влади в Україні (рис. 2), а також розробка концепції виснажування (вимогування) ворога як складової частини цієї доктрини (рис.3). Вибір такого інструменту (воєнної доктрини) викликаний тим, що зміст і спрямованість воєнної науки в державі залежать від воєнної доктрини, і, навпаки, дані воєнної науки використовуються для розробки воєнної доктрини [3, с. 137]. Оскільки теорія воєнного мистецтва є частиною воєнної науки (а отже і воєнної доктрини), то на основі відтвореної воєнної доктрини Б. Хмельницького створюються умови для визначення закономірностей у виборі загальних (оперативно-стратегічних) напрямків збройної боротьби проти ворога, а також тих, які виникли (підпорядковуючись першим) за рахунок змін у побудові та озброєнні української армії – оперативно-тактичних. Окрім цього, у процесі обрання загальних напрямків збройної боротьби необхідно провести, спираючись на діалектичний зв'язок між озброєнням, структурою війська та способами бойових дій, реконструкцію оперативно-тактичних характеристик битви, застосовуючи структурно-функціональний аналіз до джерел та літератури, а також принцип ідентифікації свідомості дослідника зі свідомістю Б. Хмельницького, зокрема з питань організації та проведення битви.

Дослідження автором статті воєнного мистецтва на рівні стратегії, оперативного мистецтва і тактики в битвах, проведених Б.Хмельницьким протягом 1648-1652 рр. [7, с. 103-282] дозволило узагальнити його полководницьку діяльність за вказаний період, зокрема розглянути його воєнну доктрину та шляхи її реалізації. При цьому підкреслимо, що формування поглядів (воєнної доктрини) українського гетьмана на сутність, мету і характер війни проти Польщі, на підготовку до неї народу і козацького війська, а також на способи її ведення було тісно пов'язане з переростанням його повстання у Визвольну війну всього українського народу. Ознакою цього переростання став початок формування повстанцями полково-сотенного державного ладу на території України. Особливість (унікальність) полково-сотенного державного устрою полягає в тому, що він створений українським козацьким військом. Такі військові одиниці, як полк та сотня, не тільки виступили ініціаторами побудови української державної системи, а й стали базою для її формування. Внаслідок цього в основі державної структури був закладений військовий елемент, який і визначив її характер - виникла українська військово-демократична козацька республіка з політично-адміністративною військовою та судовою владами. Провідна роль військового елемента в такій державній структурі полягала в тому, що козацька військова адміністрація контролювала всі сфери життя суспільства (крім релігійної) [2, с. 7]. Цілком закономірно, що в цих умовах воєнна доктрина козацької республіки була визначена одночасно зі створенням її державних структур і стала невід'ємною частиною їх діяльності.

Оскільки полково-сотенний устрій був створений з метою максимальної мобілізації сил народу для свого визволення, то цілком закономірно, що ці визвольні тенденції позначилися і на воєнній доктрині козацької республіки. Це дає нам підстави стверджувати що воєнна доктрина Б. Хмельницького мала національно-визвольне спрямування.

Корінним питанням, воєнно-стратегічною метою війни він обрав: розгромити польську армію, визволити від польської шляхти території Наддніпрянщини, Брацлавщини, Волині і Поділля, встановити у цих регіонах козацьке державне самоврядування і примусити польський уряд юридично визнати входження цієї

бойова підготовка, розробка відповідних способів збройної боротьби проти ворога, а також інші питання будівництва збройних сил [3, с. 240].

території до складу польського королівства на федеративних (конфедеративних) засадах як перший етап на шляху до створення незалежної Української держави.

До соціально-політичної мети воєнної доктрини належало: на визволеній території провести масове покаяння населення і побудувати українську козацьку республіку за полково-сотенним територіальним адміністративно-військовим державним устроєм. Досягти визнання урядом федерації (конфедерації) провідної ролі козацтва (вольності і права) як суспільного стану в Українській козацькій державі та його державного статусу (козацький реєстр) у державі федерації (конфедерації) - польському королівстві.

Військово-технічний зміст воєнної доктрини об'єднував:

а) військове будівництво:

- створення територіальних збройних сил України за полково-сотенною військово-адміністративною структурою з урахуванням досвіду Запорізької Січі та реєстрового козацтва;

- проведення переозброєння та навчання українського козацького війська відповідно до завдань війни та способів збройної боротьби. Створення полкової артилерії та артилерії головного командування (гетьмана);

- ліквідація оперативно-стратегічної переваги польського війська над українським у кавалерії за рахунок введення до складу української армії татарської кінноти;

- включення до складу української армії (на час походу) селянсько-повстанських формувань і розробка тактики їх використання;

- отримання прямого резерву - військової допомоги від держав-союзниць, зокрема від Кримського ханства та Туреччини;

б) вибір способів ведення війни:

- розроблення і вибір концепції виснажування (вимотування) ворога як провідного напрямку збройної боротьби проти Польщі;

- обрання (у межах вищеназваної концепції) основної форми бойових дій для української армії - наступ, за характером оперативно-тактичний, який за змістом реалізувався такими видами бойових дій, як глибокий рейд, зустрічний та наступальний бій (битва) за допомогою основного засобу - стратегічного, оперативного та тактичного маневрування;

- використання традиційних тактичних способів Війська Запорізького у поєднанні з досягненнями західноєвропейського воєнного мистецтва, зокрема нової лінійної тактики;

- вдосконалення управління військами, в першу чергу планування бойових дій (битви, бою) та їх бойового забезпечення (розвідка всіх видів). Проблема воєнної картографії;

- встановлення для військових формувань всіх рівнів основної мети бойових дій - досягнення перемоги.

Не розкриваючи поки що змісту згаданих положень воєнної доктрини, зауважимо, що не всі вони були визначені Б. Хмельницьким на початковому етапі повстання чи Визвольної війни і пройшли певний еволюційний шлях. Так, обрана Б. Хмельницьким воєнно-стратегічна мета повстання проти Польщі у березні-травні 1648 р. збігалась з його соціально-політичною метою і зводилася до вузько-соціальних інтересів козацтва. А саме: вимагалось від польського уряду денонсування Куруківської (1625 р.), Переяславської (1630 р.) та Кумейківської (1638 р.) польсько-українських угод з метою повернення козакам стародавніх прав і вольностей, збільшення реєстру до 12 тис. осіб, а також відновлення козацької юрисдикції на волості, яка існувала за часів Базавлуцької Запорізької Січі [3, с.39].

Переростання повстання у Визвольну війну, ознакою якої є початок формування полково-сотенного державного ладу на Лівобережжі, Правобережжі та Брацлавщині

(літо 1648 р.), викристалізувало у Б. Хмельницького та його оточення вищезазначену воєнно-стратегічну мету у війні проти Польщі, викладену нами у воєнній доктрині.

Розробку і вибір концепції виснажування (вимогування) ворога як провідного напрямку боротьби проти Польщі Б. Хмельницький здійснив влітку 1648 р., коли

була втрачена надія на вирішення збройного конфлікту мирним, переговорним шляхом і коли з'ясувалося, що українське козацтво вступило у затяжну українсько-польську

війну. Реалізація цієї концепції була започаткована М. Кривоносом, який у другій половині липня - на початку серпня 1648 р., напередодні Пилявецької битви, на чолі авангарду українського війська (16 тис. чоловік) здійснив маневрове блокування

основних комунікацій на території ворога (з метою його виснаження) на глибину до 250 км на захід від Білої Церкви до рубежу Острог - Кам'янець-Подільський. Цим кроком був забезпечений вихід головних сил української армії у вигідні райони для проведення битви [7, с. 179-189].

У той же час окремі положення воєнної доктрини, які мали доленосне значення для повстання, Б. Хмельницький не тільки визначив, а й реалізував ще до його початку. У першу чергу сюди належить ліквідація оперативно-стратегічної переваги польського війська над українським у кавалерії. Це питання було ключовим і без його вирішення неможливо було розраховувати на переможний успіх повстання і Визвольної війни. Справа в тому, що українське козацтво традиційно мало першокласну піхоту й обози, але користувалося нечисленною кіннотою. Ця ситуація завжди створювала оперативнотактичну перевагу кінного польського війська над піхотними арміями українських повстанців, які боролися проти Речі Посполитої протягом 1591-1638 рр., примушувала їх переходити до оборонних дій у замкнутому таборі і вела до поразки. Враховуючи цей досвід та зародження нової лінійної тактики, у якій кавалерії відводилася провідна роль, Б. Хмельницький у лютому 1648 р. укладає союз з кримським ханом Іслам-Гіреєм III і залучає до складу української армії союзну кримськотатарську кінноту. Поєднавши на полі бою українську (козацьку) піхоту з татарською кіннотою, він не тільки ліквідує польську оперативнотактичну перевагу, а й досягає співвідношення сторін на свою користь, оскільки польське військо не мало піхоти, рівноцінної українській, а польська кавалерія поступалася татарській у маневреності. Ситуацію, що склалася, польський воєнний історик В. Маєвський назвав «кризою польського воєнного мистецтва 1648-1649 рр.» [4, с. 115], яка відбилася у поразках польської армії на Жовтих Водах, під Корсунем, Пилявцями та Зборовом. Отже, визначення і реалізація одного з важливих питань воєнної доктрини - ліквідація оперативно-стратегічної польської переваги у кавалерії - мали вирішальний вплив на переможний хід Визвольної війни.

До інших положень воєнної доктрини, які вимагали термінової їх реалізації, належали: отримання військової допомоги від держав-союзниць, зокрема від Криму та Туреччини, організація розвідки всіх рівнів, створення українського артилерійського арсеналу, зокрема полкової артилерії та артилерії резерву командування (гетьманської артилерії) та ін.

Зазначимо, що вищеподана реконструкція (відтворення) воєнної доктрини Б. Хмельницького є першою спробою надати його полководницькій діяльності системного характеру і встановити закономірності у вирішенні ним стратегічних, оперативних та тактичних завдань Визвольної війни.

До того як зупинитися більш детально на окремих положеннях воєнної доктрини Б. Хмельницького та шляхах їхньої реалізації, нагадаємо, що етнічна історія українського козацтва відіграла доленосний вплив на хід Визвольної війни, утворення козацької держави, а також на подальшу її долю. Див. Стороженко І.С. «Богдан Хмельницький і Запорозька Січ кінця XVI – середини XVII століть. Книга 2: Генезис, еволюція та

реформування організаційної структури Січі»: Наукове видання / Передм. Ю.А. Святця; Відп. ред. В.А. Смолій. – Дніпродзержинськ: Видавничий дім «Андрій», 2007. – 418 с. + 9 вкл.: іл. У монографії висвітлюється паралельно (на засадах соціальної і етнічної історії) генезис та еволюція організаційних і етнічних структур українського козацтва і його Запорозької Січі протягом кінця XV – середини XVII ст. Оскільки етнічні структури негайно обростають соціальними оболонками, тому українське козацтво, трансформувавшись наприкінці XVI ст. в субетнос (складову частину українського етносу і його домінанту), негайно обросло оболонкою першої Запорозької (Базавлуцької) Січі, яка була знищена польською армією в 1638 р. Зокрема, з'ясовано, що після знищення польською армією Базавлуцької Запорозької Січі, упродовж «десятиліття золотого спокою» (1638–1648 рр.) козацький субетнос припинив своє легітимне існування, але за цей час накопичив надпотужний потенціал пасіонарної енергії для свого подальшого відродження та піднесення. Заклик Б. Хмельницького до повстання, що пролунав з острова Томаківки навесні 1648 р., став пасіонарним імпульсом-поштоухом, який викликав пасіонарну індукцію в полках реєстровців і відгукнувся пасіонарним вибухом мешканців обох берегів Дніпра Середньої та Східної України. Відбувся новий запуск системи козацького етногенезу, внаслідок якого козацький субетнос не тільки відродився, а й став домінантою всього українського етносу. Етнічне пробудження з імперативом «Будь тим, ким ти мусиш бути» мешканців Наддніпрянщини на основі цієї домінанти обросло соціальною оболонкою української національної революції середини XVII ст. під керівництвом Б. Хмельницького [8, с. 373, 374], яка розпочалася битвою на Жовтих Водах 1648 р. Це забезпечувало максимальну згуртованість козацтва, почуття обов'язку й жертвності, а також високу армійську дисципліну.

Блискучі перемоги на Жовтих Водах та під Корсунем, а також широкомасштабний розвиток народного повстання у таких регіонах, як Лівобережжя, Київщина (Фастівщина) та Брацлавщина, вимусили Б. Хмельницького діяти відповідно до реальної обстановки, що склалася в Україні. Продовжуючи висувати перед польським королем свої скромні вимоги, він упродовж червня-липня 1648 р. реформує повстанські осередки у цих регіонах у козацькі територіальні полки і на їх базі створює полково-сотенний державний лад, що є ознакою переростання повстання у Визвольну війну всього народу України. Так, на Лівобережжі на той час були сформовані Прилуцький, Миргородський, Ніжинський, Борзенський та Ічнянський, а на Правобережжі - Київський, Уманський, Вінницький полки, а також розширена у західному напрямку територія Білоцерківського полку.

Одночасно Б. Хмельницький розгорнув широку мережу агентурної розвідки на українській території, контрольованій польською шляхтою, з метою визначення передумов для поширення туди повстання. Очевидно, йому та його соратникам було відомо, що інтереси населення Волині і Поділля, яке мешкало на степовому прикордонні та теренах татарських шляхів і було пов'язане з давнім військово-служилим землеволодінням, збігалися з інтересами козацтва. У зв'язку з цим та інформацією агентурної розвідки він у середині липня 1648 р. вирішує взяти під свій контроль територію цих регіонів по річках Горинь та Збруч, розраховуючи на підтримку місцевого населення.

Забезпечивши за допомогою зброї восени 1648 р. контроль над цією територією, Б. Хмельницький вже в лютому 1649 р. включає до угоди з польськими комісарами вимогу: «щоб польське та литовське військо не вступали з жодного боку в Київське воєводство по ріки Горинь і Прип'ять, а від Подільського і Брацлавського воєводства по Кам'янець-Подільський» [3, с. 105].

Подальші події більш точно викристалізували частину території Волині і Поділля, на якій інтереси населення повністю збігалися з інтересами козацтва. У зв'язку з цим раніше намічений рубіж козацького впливу по річках Горинь та Збруч був перенесений у середньому на 80 км на схід, до річок Случ та Мурафа. Цей західний кордон української козацької держави у складі польського королівства був закріплений Зборівською угодою, укладеною між польським королем Яном Казимиром та Б. Хмельницьким (серпень 1649 р.). Отже, мешканці західних територій Поділля та Волині не бажали покозачуватися, бо вони були вже подолянами і волинянами, тобто субетносами, і тому поєднання з ними було можливим в межах українського етносу, а не в межах козацького субетносу.

Залучення до своєї воєнної доктрини питання про отримання військової допомоги від держав-сусідів і одержання її відразу ж від Криму, а пізніше від Туреччини, Росії, Швеції та Трансильванії свідчить, що Визвольна війна виходила за межі внутрішнього українсько-польського конфлікту і набирала міждержавного рівня. Отже, постановка питання про порушення територіальної цілісності Речі Посполитої на користь утворення у її складі української держави була цілком логічною. Але, враховуючи, що Україна була складовою частиною могутньої держави, якою на той час була Річ Посполита, а держави-сусіди були імперіями, які теж вели агресивну загарбницьку політику, створення без перехідного етапу незалежної української держави у такому оточенні і в таких умовах було справою нереальною. Розстановка політичних сил у польській державі та на міжнародній арені давала Б. Хмельницькому єдиний шанс для створення незалежної української козацької держави – тільки через перехідний період, яким передбачалось її входження на принципах федерації (конфедерації) до складу Польщі. Крім того, за визначенням В. Липинського, існували ще внутрішні проблеми побудови української держави, які теж спонукали Б. Хмельницького до тимчасового автономізму [5, с. 2-170].

«Продовження у наступному номері (випуску)».

Список використаної літератури

1. Военный энциклопедический словарь / под ред. Н. В. Огаркова. – Москва : Воениздат, 1984. – 863 с. ; Voennyyu entsiklopedicheskiy slovar / pod red. N. V. Ogarkova. – Moskva : Voenizdat, 1984. – 863 s.
2. Дашкевич Я. Р. Полково-сотенний лад XVII-XVIII століть на Україні - штучна «біла пляма»./ Я. Р. Дашкевич // Пам'ятки України - 1990.- №1 ; Dashkevych Ya. R. Polkovo-sotennyi lad XVII-XVIII stolit na Ukraini - shtuchna «bila pliam»./ Ya. R. Dashkevych // Pamiatky Ukrainy - 1990.- №1
3. Документи Богдана Хмельницького / упоряд. І. Крип'якевич. – Київ : Вид-во Академії наук УРСР, 1961. – 740 с. ; Dokumenty Bohdana Khmelnytskoho / uporiad. I. Krypiakevych. – Kyiv : Vyd-vo Akademii nauk URSR, 1961. – 740 s.
4. История военного дела в Польше: Избранные вопросы / под ред. В. Беганского и др. — Варшава: Изд-во М-во нац. обороны Польшк. Нар. Республ., 1970; Istoriya voennogo dela v Polshe: Izbrannye voprosy / pod red. V. Beganskogo i dr. — Varshava: Izd-vo M-vo nats. oborony Polsk. Nar. Respubl., 1970.
5. Липинський В. Україна на переломі / В. Липинський. - Філадельфія, 1991. – Т. 3 ; Lyunyskyi V. Ukraina na perelomi / V. Lyunyskyi. - Filadelfia, 1991. – Т. 3
6. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история / Ю. М. Лотман. – Москва, 1999 ; Lotman Yu. M. Vnutri myslyashchikh mirov. Chelovek – tekst – semiosfera – istoriya / Yu. M. Lotman. – Moskva, 1999.
7. Стороженко І. С. Богдан Хмельницький і воєнне мистецтво у Визвольній війні українського народу середини XVII ст. / І. С. Стороженко. – Дніпропетровськ, 1996. - Кн. 1 : Воєнні дії 1648–1652 рр. – 328 с. ; Storozhenko I. S. Bohdan Khmelnytskyi i voienne

mystetstvo u Vyzvolnii viini ukrainskoho narodu seredyny XVII st. / I. S. Storozhenko. – Dnipropetrovsk, 1996. – Kn. 1 : Voienni dii 1648–1652 rr. – 328 s.

8. Стороженко І. С. Богдан Хмельницький і Запорозька Січ кінця XVI - середини XVII століть : моногр. / І. С. Стороженко. - Дніпродзержинськ : Вид. дім "Андрій", 2007. - Кн. 2 : Генезис, еволюція та реформування організаційної структури Січі. – 418 с. ; Storozhenko I. S. Bohdan Khmelnytskyi i Zaporozka Sich kintsia XVI - seredyny XVII stolit : monohr. / I. S. Storozhenko. - Dniprodzerzhynsk : Vyd. dim "Andrii", 2007. – Kn. 2 : Henezys, evoliutsiia ta reformuvannia orhanizatsiinoi struktury Sichi. – 418 с.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2016 р.

I. Storozhenko

MILITARY DOCTRINE of B. KHMELNYTSKY IN 1648-1652: ITS GENERAL CONTENT AND REALIZATION of ITS SOCIAL and POLITICAL GOAL

Big experience, got by the author of the article in his research of the War for Liberation of the Ukrainian people of the middle of XVII century, had shown that none of the historical sources tells us about the main questions of its military art: strategy and tactics of the battles, hold by B. Khmelnytsky in 1648-1652. In order to overcome this limitation, the author started his search of the hypothesis, based upon understanding of regularities in events, situations and processes, not only in cause-effect dependence, but in functional relations in context of historical systematic method-which was the subsystem of war. The author came to the conclusion that as such system and subsystem of war we can consider the system of B. Khmelnytsky` views on the essence, aim, character of the possible war, on the preparation of the Cossack troops for that war, and also on the methods of it`s conducting. Considering the demands of modern methodology for translation of the events of the past into modern language, the author states that in our times such system of views is called the military doctrine, hence we get the military doctrine of B. Khmelnytsky in War for Liberation of 1648-1652. The lower systems of war and subsystems of military doctrine are: social and political concept of war, organization of military forces and selection of warfare methods, particularly developing of the conception of the enemy`s exhaustion. The Cossack state with its human and material recourses was the environment for the military doctrine as subsystem.

The military doctrine, discovered by the author, enabled to offer the original technique in research of the military art of the War for Liberation, held by the Ukrainian people in the middle of XVII century. The issues of war, which are decided by military science as the part of the theory of military art and general tasks of military doctrine, belong to strategic course of warfare. The issues of war, decided at the level of the conception of enemy`s exhaustion, with the involvement of battle, belong to strategic and tactical maneuvers, and those issues, solved at the level of troops composition, its armament and military disposition at the battlefield belong to tactical methods of armed struggle.

The author considers general content of B. Khmelnytsky` military doctrine, and also the realization of its social and political goals, in particular he elucidates the first steps in creation of the Cossack state, helping the readers to understand what kind of military leader this outstanding Cossack Hetman was.

Key words: *military doctrine of B. Khmelnytsky as the hypothesis and sub-system of war, operational strategic and operational tactical maneuvers, tactics.*

Рис. 1.

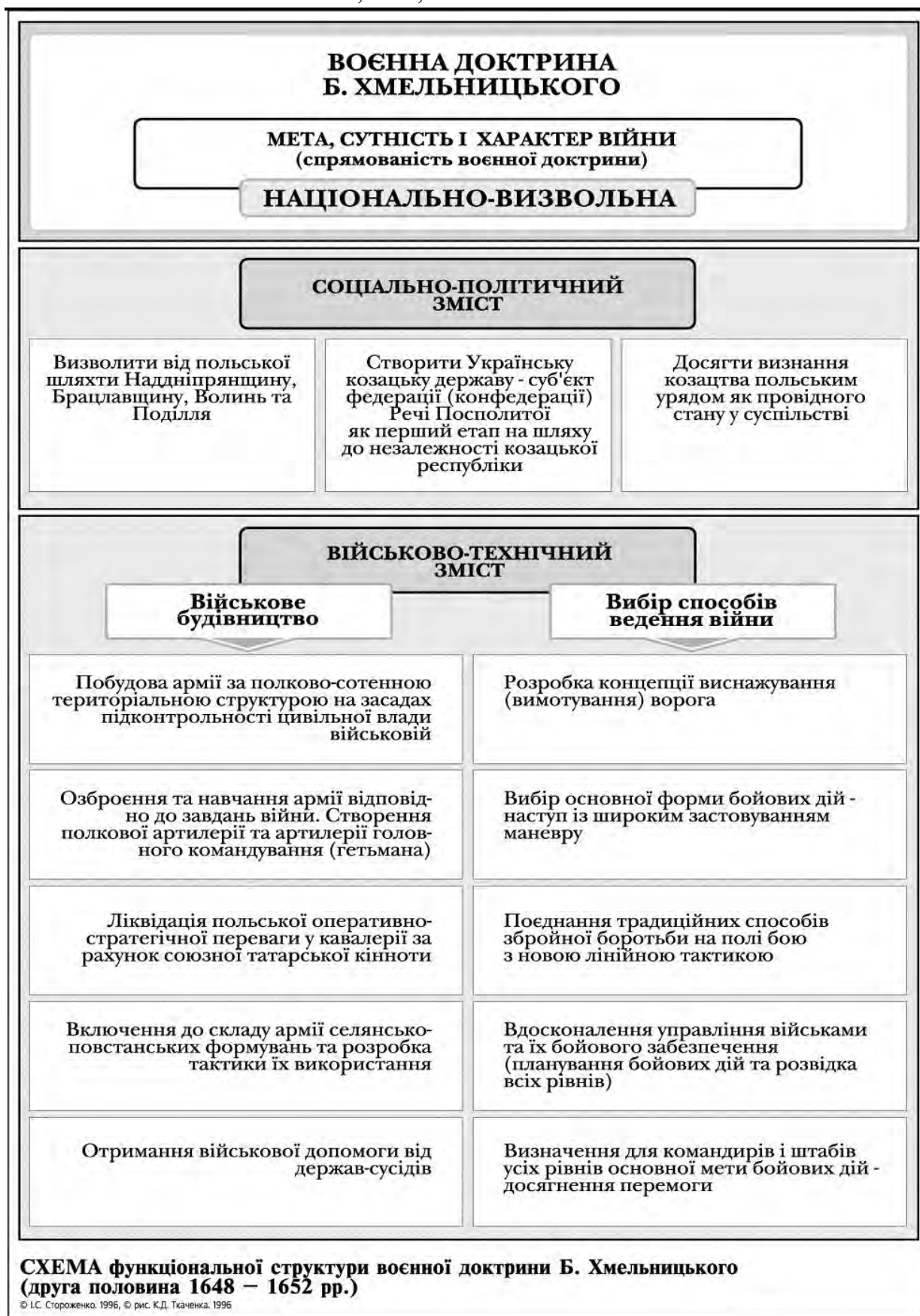

Рис. 2.

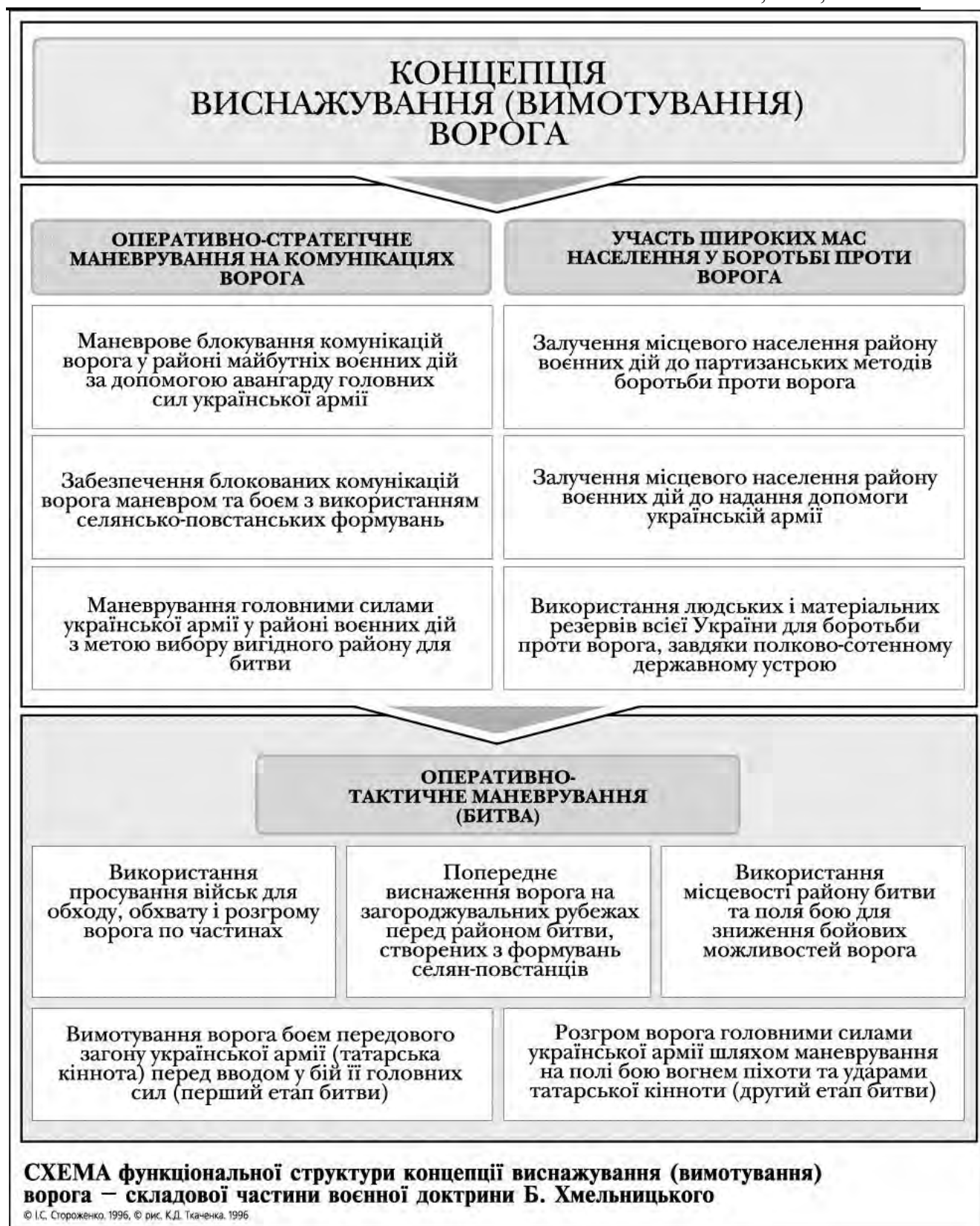

Рис. 3.